

# Széles Bánátnak vándorlegénye, Kálmány Lajos

Az Alföldi gyűjtés bánáti vonatkozásai<sup>1</sup>

Amikor Benedek Katalin gondozásában, kritikai kiadásban megjelent a XIX. század egyik legnagyobb folklór-szöveggyűjteménye, Raffai Judit a *Híd* folyóirat hasábjain közölt róla recenziót.<sup>2</sup> *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról (1846–1858)*<sup>3</sup> című kötet szövegei a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában vannak elhelyezve. A nagyközönség előtt ismeretlenül heverték egészen 2006-ig. Esetük hasonlatos az *Alföldi gyűjtés*éhez, hiszen Kálmány Lajos 1914-ben készült folklórkönyvének kézirata is csak a múlt év nyarán látott napvilágot. Kétséget kizáróan nagy elismerés illeti a hagyaték gondozóit, hiszen rendezték az évszázados adósságot azzal, hogy véghezvitték azt a vállalkozást, amitől igen sokan elhatárolódtak. *Az Alföldi gyűjtés* szerkesztői és közreadói a népi írásbeliség nagy értője, Forrai Ibolya és szabadkai népmesekutatónk, a kálmányi ihletésű egyéniségkutató iskola követője, Raffai Judit, aki már 2007-ben felhívta a figyelmünket az Etnológiai Adattárban tárolt, Ipolyihoz hasonló sorsú vajdasági gyűjtőhellyel is megjelölt kéziratokat tartalmazó szövegek mielőbbi kiadásának fontosságára, különösen az *Alföldi gyűjtés*re.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Kálmány Lajos: *Alföldi gyűjtés*. Magyar Népköltészet Tára XVI. Közreadja Forrai Ibolya–Raffai Judit. Balassi Kiadó, Budapest, 2015

<sup>2</sup> Az elemző külön hangsúlyozta a vidékünkéről jegyzett szövegek jelentőségét – a Vajdaság területéről két hiedelemmondát és három népmesét tartalmaz a gyűjtemény –, hiszen a három magyarkanizsai meseszöveg, a Vasbarát, a Rózsás Panni és a Szekfű Margit az első, vajdasági gyűjtőhellyel rendelkező magyar nyelven lejegyzett népmeseszövegünk. Raffai Judit: Vasbarát, Rózsás Panni, Szekfű Margit. Térésünk magyar nyelven lejegyzett legrégebbi meséi. In *Híd*, 8. 2007. 103–104.

<sup>3</sup> Benedek Katalin (szerk.): *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról (1846–1858)*. Balassi Kiadó, Budapest, 2006 (Magyar Népköltészet Tára VI. A Néprajzi Múzeum forráskiadványai)

<sup>4</sup> Raffai Judit: Vasbarát, Rózsás Panni, Szekfű Margit. Térésünk magyar nyelven lejegyzett legrégebbi meséi. In *Híd*, 8. 2007. 104.

Az előzmények eredményeként 2015 nyarán a Magyar Népköltészet Tára sorozat tizenhatodik és A Néprajzi Múzeum Forráskiadványai sorozat tizenegyedik darabjaként jelent meg Kálmány Lajos *Alföldi gyűjtés* című kötete a Balassi Kiadó gondozásában. Kötése papírtábla, formátuma A/5, terjedelme 568 oldal. Három szerkezeti egységből tevődik össze. Az első részben Forrai Ibolya bemutatja a Néprajzi Múzeumban őrzött Kálmány-hagyaték évszázados alakulását, a második, a központi rész Kálmány Lajos *Alföldi gyűjtés* című eredeti kézírata, szerkesztői lábjegyzetekkel kiegészítve. A harmadik rész Raffai Judit Kálmány Lajosról írt összefoglalóját tartalmazza, valamint szerkesztői jegyzeteket, a tanulmányokhoz felhasznált irodalomjegyzéket és egy helységnév-azonosítót is.

A kötet negyedik lapján egy csoportkép fogad minket. Kálmány Lajost láthatjuk csanádpalotai hívei körében. Mindamellet, hogy a fellelt fénykép látványa is örömmel tölti el az olvasót – hiszen ez idáig csupán két Kálmányról készült arcképről tudtunk<sup>5</sup> –, az annyit emlegetett zord, robusztus természetéről is megbizonyosodhatunk. Ahogyan több helyütt olvastuk is, jól láthatóan kiválik alsóosztálybeli hívei közül a „nyers, makacs, sokszor kíméletlen ember” (Péter László)<sup>6</sup>, „a hatalmas, kopasz tímárgyerek a papi köntösben” (Kárpáti Péter)<sup>7</sup>, a „hörcsögös természetű parasztpap, oszlopokon járó nagy testű óriás; magam formájú ember, pedig én is megütöm a mértéket, kihaladt volna belőle kettő; példátlanul nagy, gömbölyű koponya, violásba játszó, tömpe orru szókratészi arccal, pillátlan, kerek szemekkel, különös, tüzes katlanokkal, amelyekben egyszerre forrott fájdalom, gyűlölet, cinizmus és fanatizmus” (Móra Ferenc).<sup>8</sup>

Az Adattárban őrzött hagyaték Kálmány Lajos 1872 és 1919 között végzett, Szeged környéki, dél-alföldi népköltési gyűjtéseit, munkáit tartalmazza: levelezését, tanulmányait, kiadásra előkészített munkáit, saját gyűjtőfüzeteit és a levelezőhálózata által összegyűjtött eredeti kézíratos füzeteket – írja Forrai. Az áttekintés a hagyaték történetét követve két kérdésre kíván rávilágítani. Az egyik, mi történt Kálmány kézíratos hagyatékával 1920 és 1949 között, a másik pedig a hagyaték jelenlegi állapotának bemutatását járja körül a Néprajzi Múzeum irattárában őrzött források adatainak, a Magyar Néprajzi Társaság iratainak és a kézírattár adatainak felhasználásával.

<sup>5</sup> Monográfiusa is két képet említ 2008-ban. Péter László: *Kálmány Lajos*. Bába Kiadó–Pécskai Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, Szeged–Pécska, 2008. 96.

<sup>6</sup> Uo.

<sup>7</sup> Kárpáti Péter: A túlvilágon túl (III). In *Holmi*, 2013. november (Online forrás: <http://www.holmi.org/2013/11/karpati-peter-a-tulvilagon-tul-iii>, letöltve: 2016. 07. 30.).

<sup>8</sup> Uo.

A kor elvárásainak megfelelően szerkesztett *Alföldi gyűjtés* kézirata kiadásra készen került elő Sebestyén Gyula hagyatékából. Hatszáz népköltési szöveget tartalmaz, Kálmány besorolása szerint 21 balladát, 283 dalszöveget, 64 mesét, 214 mondát, 14 legendát és 4 hiedelmet. Habár az első és legismertebb elméleti tanulmánya, a *Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya* megírásakor Szentkláray Jenő és Hunfalvy Pál levélben kéri, hogy állításait „mindig okadatolja, és a kútfőket szorgosan jelölje meg”, Kálmány az *Alföldi gyűjtés*ben sem tüntette fel a gyűjtés idejét és az adatközlő nevét. Ugyanakkor a kiadott műhöz részletes, betűrendes tartalommutatót is készített, és külön fejezetben közli a szöveghez tartozó jegyzeteket is. Forrai Ibolya jelen kiadás alkalmával magyarázó lábjegyzetekkel egészítette ki a közléseket, a besorolások pedig a tartalomjegyzék és az egyes szövegek sorszámait alapján készültek.

Jelen írásnak, melynek kiemelt célja a mai, politikai határokkal jelölt Bánát Kálmány Lajos által kutatott területeinek és gyűjtési eredményeinek hangsúlyozása, igen nagy segítséget nyújtanak a kötet szövegeinél megjelölt gyűjtési helyszínek XIX. század végi és XX. század eleji elnevezései. Kálmány struktúráját követve a vajdasági gyűjtőhellyel megjelölt szövegeket tekintve három egyházaskéri balladát találunk; hetvennyolc dalt, melyeknek lelőhelye Szaján (1), Oroszlámos (1), Padé (1), Gyála (1), Csóka (2), Kanizsamonostor (2), Hódegyháza (2), Törökbecse (4), Szentmihály (17), Egyházaskér (38), továbbá Bácskából Horgos (1), Magyarkanizsa (1) és Zenta (7); nyolc mesét Egyházaskérről (3), Törökbecséről (2), Majdánról (2) és Szajánból (1); ötvenhárom mondát Hódegyházáról (1), Kanizsamonostorról (1), Szajánból (2), Oroszlámosról (2), Majdánról (3), Szentmihályról (14), Egyházaskérről (25), Magyarkanizsáról (4) és Horgosról (1); egy-egy szentmihályi és egyházaskéri legendát és még további két egyházaskéri hiedelmet. A fentiekből kiviláglik, hogy az *Alföldi gyűjtés*ben az említett hatszáz népköltési szövegből száznegyvenhat darab vajdasági gyűjtőhelyű, százharminckettő bánáti és tizennégy bácskai. Az említett célt szem előtt tartva külön dicsérjük a borítóterv készítőjét a fedőlapon elhelyezett, a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből fotózott 1896-ban készült Torontál vármegyei tálas motívumért.

A kötet harmadik szakaszának elején Raffai Judit a Kálmány Lajosról kialakított képet elemzi. Pályatársaitól és a fiatalabb néprajzos generációk tagjaitól is idéz, majd pedig levonja a következtetést, miszerint kortársai Kálmány néprajzi gyűjtőtevékenységét, pontosságát értékelték sok-

---

<sup>9</sup> Péter László: *Kálmány Lajos*. Béba Kiadó–Pécskai Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, Szeged–Pécska, 2008. 87.

ra, ezáltal pedig az autodidakta pap a Magyar Néprajzi Társaság egyik legmegbecsültebb tagjává vált. Életrajzát saját vizsgálódásaiból, továbbá monográfiája, Péter László és mások Kálmányról írt munkáiból foglalta össze. A Kálmány Lajos emlékezete című alfejezetben a tudós pap halálát leíró Móra Ferencről idéz, és listázza a szegedi tudományos élet azon szereplőit, akik az elhunyt emlékének életben tartói is voltak egyben: Bálint Sándor, Ortutay Gyula, Péter László és így tovább. A jelenkorban a szövegközlések és kutatások mellett az emlékezés szándékával több te-repmunkája helyszínén és állomáshelyén szobor és emléktábla jelzi tevékenységét. Vajdasági vonatkozásait tekintve Egyházaskéren, Szajánban és Szentmihályon. A szakmai érdeklődés számára további fogódzó, hogy a vizsgálódások megkönnyítésében segít a kötet végén elhelyezett *Kálmány Lajos pontosított irodalomjegyzéke* és a *Jegyzetek*, amelyekben Raffai Judit feltüntette a tartalmi eltéréseket, de a balladák, a mesék és a mondák tipológiai meghatározását is. A kötetvégi *Helységnév-azonosító* pedig pontosítva közli a Kálmány által használt földrajzi név esetleges névváltozatát, a korabeli megyenevet, majd a mai hivatalos nevet és az ország betűjelét.

Kálmány a *Koszorúkból* küldött Pécskára, majd azután minden megjelent kötetének egy-egy példányát visszajuttatta a gyűjtőterepre. Így került a *Hagyományokból* is Borbély Mihályhoz, s talán e nemes gesztus életben tartásának szándékával került a nyomtatott *Alföldi gyűjtés* is Egyházaskérre – amit ezúton is köszönök. Nem véletlenül kezdődött éppen itt Paksa Katalin, majd Katona Imre és Tóth Ferenc gyűjtőmunkája Kálmány Lajos nyomában, s valószínűsíthetően ma sem volna eredménytelen kezdeményezés az elődök nyomába szegődni és az új kötetet használva a szövegek alakulástörténetét vizsgálni olyan tósgyökeres egyházaskériek körében, akiket már az *Alföldi gyűjtés* szövegsorainak találmra való idézése is dalra fakasztott.